

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Геолого-географічний факультет

Кафедра економічної та соціальної географії

Назва підготовки / спеціальність   8.070501 Географія

Освітньо-кваліфікаційний рівень   Магістр

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
**ГЕОГРАФІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ**

Студентки 6-го курсу заочної
форми навчання Кривцової
Ганни Дмитрівни

Науковий керівник роботи:
доцент, к. геогр. н.

_____ Л.В. Хомич
Рецензент:
доцент кафедри кафедри фізичної
географії та природокористування,
к. геогр.н
_____ Г.П. Пилипенко

Рекомендовано до захисту
протокол засідання кафедри
№ ____ від " ____ " ____ р.
зав. кафедри, професор, д.геогр.н.
_____ О. Г. Топчієв

Захищено на засіданні ДЕК №_____
протокол №____ від " ____ " ____
Оцінка _____
Голова ДЕК проф. д. геогр. наук
_____ О.О. Світличний

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	3
1 Міграція як масштабне соціально-економічне явище суспільного розвитку	5
1.1 Сутність поняття «міграція» та класифікація видів міграції ...	5
1.2 Науково-методичні засади дослідження міграції	14
2 Загальні риси сучасної демографічної ситуації в Україні	21
3 Масштаби, особливості та географія зовнішньої трудової міграції населення України	29
3.1 Чинники формування зовнішньої трудової міграції населення України.....	29
3.2 Регіональні особливості зовнішньої трудової міграції	36
3.3 Оцінка масштабів та динаміки зовнішньої трудової міграції	43
3.4 Географія зовнішньої трудової міграції населення України	54
3.4.1 Країни основного працевлаштування	54
3.4.2 Дослідження основних характеристик трудових мігрантів у країнах працевлаштування	59
4 Соціально-економічні наслідки зовнішньої трудової міграції	72
5 Напрями державної міграційної політики	77
Заключення	81
Список використаної літератури	86
Додатки	89

Вступ

Сьогодні зовнішня трудова міграція населення України стала настільки масштабною, що отримала рівень загальнодержавної та національної проблеми. Українські заробітчани зараз працюють практично у всіх країнах Європи та у багатьох країнах інших регіонів світу. Це зумовлене масовим безробіттям у окремих регіонах України, структурними змінами в економіці та часто низьким рівнем оплати праці на батьківщині, що не дозволяє забезпечити пристойний рівень життя. Складність та новизна цієї роботи полягає у відсутності достатньої та достовірної інформації про кількість працюючих як легально так і нелегально за кордоном.

Актуальність вивчення зовнішніх трудових міграцій визначається в необхідності практичного осмислення, політичного усвідомлення і всебічного врахування світоглядно-політологічних аспектів, які пов'язуються з соціокультурною мобільністю населення, динамікою його переміщень.

За різними оцінками експертів, поза межами України на сьогоднішній день знаходиться від 2,5 до 5 млн. осіб працездатного віку. Масовий виїзд громадян України за кордон, особливо жінок, супроводжується зниженням показників народжуваності, підвищенням захворюваності внаслідок виснажливої праці на чужині, почастішанням випадків настання передчасної смерті мігрантів.

Метою магістерської роботи є визначення сучасних масштабів та географії трудової міграції населення України. Відповідно до поставленої мети в роботі реалізуються такі завдання:

- з'ясування сутності та сучасної ролі міграційних процесів в суспільному житті, та, зокрема, трудової міграції;
- визначення місця міграційних процесів у формуванні демографічної ситуації в Україні;
- аналіз сучасних масштабів, географії, структури зайнятості та статевовікової структури трудової міграції;

- систематизація різних експертних оцінок кількості трудових мігрантів та оцінка соціально-демографічних характеристик мігрантів;
- виявлення основних напрямків державного впливу на міграційну ситуацію.

Об'єктом дослідження є зовнішня трудова міграція населення України. Предметом – сучасні особливості та географія трудової міграції населення України.

Для написання роботи були використані літературні джерела (перелік у списку літератури), статистичні дані Державного комітету статистики України, статистичні данні обстежень трудових мігрантів, які проводилися громадськими організаціями та Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, Міністерством закордонних справ України та ін..

У першому розділі розглядаються теоретичні положення вивчення міграції У другому розділі У другому розділі визначаються основні риси демографічної ситуації в Україні та ролі міграції у формуванні населення країни.

У третьому розділі на основі узагальнення та систематизації статистичних даних та літературних джерел проведений аналіз масштабів зовнішньої трудової міграції населення України та основних характеристик мігрантів та географії їх працевлаштування, аналізуються соціально-економічні наслідки трудової міграції.

У четвертому розділі аналізуються соціально-економічні наслідки трудової міграції. У п'ятому розділі розглядаються напрямки міграційної політики держави та заходи по зменшенню міграційних втрат України.

Заключення

Демократизація суспільного життя після здобуття незалежності відкрила для громадян значно ширші можливості для виїзду за межі України. Проте набуття права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя населення, зростанням безробіття, неповної зайнятості.

Сутність трудової міграції населення полягає у забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою у робочій силі та наявністю її у різних регіонах держави та світу, а також у реалізації прагнень працівників задоволити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру. Міждержавна міграція робочої сили в другій половині ХХ та початку ХХІст. стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарського життя.

Термін "працівник-мігрант" означає особу, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю у державі, громадянином якої він чи вона не є. За умови відповідності наведеному визначенню до працівників-мігрантів належать прикордонні працівники (фронт'ери), сезонні працівники, моряки (рибалки), працівники, які зайняті на стаціонарних прибережних установках, такі, робота яких пов'язана з переїздами, так звані "працівники на проекті" та "працівники цільового найму", а також особи, які працюють не за наймом.

До зовнішніх трудових мігрантів віднесені громадяни України працездатного віку, які займалися оплачуваною економічною діяльністю на території інших країн постійно, сезонно або тимчасово (включаючи тих, які працювали без офіційного статусу).

Виїзд громадян України на роботу за кордон перетворився не лише на найчисленніший, а й на найбільш значущий для суспільства міграційний потік, що має численні психологічні, світоглядні, культурні, політичні, економічні та інші наслідки.

Загалом у структурі трудової міграції громадян України за ступенем легальності можна виділити чотири якісно відмінні рівні:

- Офіційна трудова міграція – переміщення українських громадян, які виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (саме їх і фіксує офіційна статистика).
- Неофіційна легальна міграція – поїздки наших співвітчизників за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті; учасники таких поїздок не можуть бути відстеженні вітчизняною статистикою, але при цьому стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах.
- Успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн.
- Міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми та інші випадки перебування громадян України в нелюдських умовах або зайнятість протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі.

Чинники, які зумовлюють зовнішню трудову міграцію українців передусім мають економічний характер. Якщо в 90-х роках мотивація трудових мігрантів визначалася насамперед неможливістю знайти будь-яку роботу, то в середині 2000-х основним мотивом стало бажання поліпшити рівень добробуту у зв'язку із значним подорожчанням життя в Україні.

За різними оцінками експертів, поза межами України на сьогоднішній день знаходиться від 2,5 до 5 млн. осіб працездатного віку. У 2011р. у 12 регіонах країни зафіксовано міграційний приріст населення, в 15 регіонах - міграційне скорочення.

За даними загальнонаціонального соціологічного моніторингу, на сьогодні в потоках тимчасової трудової міграції за кордон найбільш широко представлено населення малих міст (33% виявлених домогосподарств мігрантів) та сільської місцевості (28%) .

Зовнішня трудова міграція українців, досягнувши максимуму на початку 2000-х рр., у наступні роки, коли економіка України досить успішно розвивалася, дещо скоротилася, а на фоні світової економічної кризи спостерігався навіть процес повернення на Україну незначної частини мігрантів у 2008-2009 рр.

Зокрема, попри розходження щодо чисельності трудових мігрантів, усі джерела одностайні щодо основних країн їхнього призначення: половина українців працює у Росії, решта - у сусідніх центральноєвропейських державах (Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині), а також країнах Південної Європи (Італії, Іспанії, Португалії, Греції).

Значна частина трудових мігрантів з України працюють за кордоном без належних дозволів, тобто нелегально. Найбільше таких було в Польщі (56,2 %) та Італії (36,2 %), найменше - в Іспанії, Чехії, Португалії та Росії

Значна кількість трудових мігрантів (майже 75%) знаходили роботу за кордоном через особисті зв'язки (через друзів, родичів, знайомих).

Основною сферою зайнятості українців за кордоном є будівництво (понад половину мігрантів). На другому місці - робота домашньої прислуги (16,3 %), далі сільське господарство, торгівля, промисловість

За категоріями працівників серед нелегальних мігрантів основну частку становлять особи, які працюють не за професією, на робочих місцях, які не потребують високої кваліфікації чи спеціальної професії

Як свідчать дані Держкомстату 2008 р., чоловіки становлять більшість заробітчан - 67,2 %, жінок серед них - 32,8 %.

Вік трудових мігрантів поволі зростав. Якщо за дослідженням Держкомстату 2001 р. середній вік заробітчан становив 34 роки, то за даними обстеження 2008 р. - 37 років.

Аналіз вікової структури свідчить, що серед нелегальних мігрантів найвищою є частка осіб у віковій групі від 28 до 40 років. Ця вікова група найбільш економічно активного населення становить до 50% від загальної чисельності нелегальних заробітчан

Якщо раніше більшість мігрантів намагалися зберегти, бодай формально, трудові відносини в Україні, сприймаючи роботу за кордоном як вимушений і тимчасовий період у трудовому житті, то на сьогодні сформувався стійкий прошарок заробітчан, які розглядають трудову міграцію як основну діяльність і джерело доходу і шлях легалізації в за кордоном.

Зовнішня трудова міграція має та буде мати неоднозначні та довгострокові наслідки в економічній та соціальній сфері країни, які досить умовно можна розділити на позитивні та негативні. Серед позитивних слід відзначити:

- зовнішня трудова міграція надлишкової на певний момент робочої сили може розглядатися як один із способів використання трудового потенціалу, зменшення рівня безробіття та соціальної напруги на національному ринку праці;
- надходження в Україну значних коштів зароблених за кордоном, обсяг яких дозволяє говорити про формування специфічного виду інвестування економіки країни (до 5 млрд. дол.США щорічно);
- накопичення досвіду життя та роботи в іншому соціально-економічному середовищі, в ринкових умовах, формування європейської системи цінностей;
- формування нових осередків української діаспори, розширення їх географії.

Негативні наслідки та загрози національним інтересам:

- загроза незворотної втрати значної частини якісної, найбільш економічно активної національної робочої сили, в тому числі людського, наукового та інтелектуального потенціалу за умови, коли тимчасова трудова міграція призводить до еміграції та зміни місця постійного проживання;
- тривала занятість у сфері низько кваліфікованої праці у приймаючих країнах призводить до втрати кваліфікації, професії, набутих раніше в Україні.

- загрози соціального характеру пов'язані із руйнуванням сімей, явищем сирітства дітей заробітчан, деформацією статево-вікової структури в районах масової трудової еміграції, проблем демографічного характеру;
- негативні наслідки для розвитку споживчому ринку викликані зростанням грошової маси, штучним збільшенням попиту та ще більшим зниженням конкурентноздатності національного ринку праці.
- найбільшу загрозу становить кримінально індукована зовнішня міграція, торгівля людьми та примусова праця українських громадян. За приблизними даними близько 400 тис. українських жінок потрапили у сферу нелегальноїекс-індустрії через насильництво чи обман злочинних угрупувань, які постачають нелегалів з України.

Наявність масової трудової міграції та її специфічна структура суттєво впливає на розвиток України. Так, міграція молоді є одним із факторів погіршення демографічної ситуації в країні - чисельність населення зменшилася на 3,8 млн осіб у 2011 р. порівняно з 2000 р. Збільшення кількості жінок серед трудових мігрантів, з одного боку, дає можливість жінкам самостійно підвищувати свій рівень життя, а з іншого - жінки стають жертвами експлуатації та торгівлі людьми. Грошові перекази (інвестиції в Україну) є головним позитивним результатом трудової міграції українців, який із 2009 р. тільки збільшується й сьогодні складає 5862 млн дол. США. Грошові перекази покращують добробут українців, але при цьому сприяють інфляції та призводять до збільшення імпорту.

Зовнішня трудова міграція українців, досягнувши максимуму на початку 2000-х рр., у наступні роки, коли економіка досить успішно розвивалася, дещо скоротилася, а на фоні економічної кризи спостерігався навіть процес повернення на Україну частини мігрантів у 2008-2010 рр.

Список використаної літератури

1. Аналітичні звіти дослідницької програми з трудової міграції фонду «Open Ukraine». - [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.openukraine.org/ua/programs/migration/research-program/>
2. Географічна енциклопедія України. В 3 т. Т. 2. І Ред. кол.: О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін.]. — К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1990. — С. 359.
3. Голубник О. Компонентний аналіз чинників трудової міграції населення України / О. Голубник // Вісник Львівського нац.. ун-ту. – Серія економіка. Випуск 41. – С.434-412.
4. Дмитренко Г. А. Людиноцентрична освіта як імператив підвищення якості життя населення України / Генадій Дмитренко // Економіка і Держава, №2, 2009. – 39–42 с.
5. Зовнішні трудові міграції населення України [За наук. ред. Лібанової Е., Позняка О.] – К. : РВПС України, НАН України, 2002. - 206 с.
6. Зовнішня трудова міграція населення України [аналітичні матеріали] // Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. - К. : ДП «Інформаційно- аналітичне агентство», 2009. - С. 27.
7. Зовнішня трудова міграція населення України. Аналітичний огляд Українського центру соціальних реформ [за ред.. Е. Лібанової] – К.: УЦСР, - 2009. – 114 с.
8. Інформаційне забезпечення ринку праці в Україні: Матеріали семінару, (м. Ялта, 25 – 27 вересня 2002 р.)– К.: Держкомстат України, 2002. – С. 139, 176.
9. Корисні поради потенційним трудовим мігрантам // Людина і праця, № 6, 2006. – С. 17.
10. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / Олена Малиновська - К. : НІСД, 2011. - 40 с.

11. Малиновська О. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми мігрантами: Монографія. / Олена Малиновська – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.
12. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи. Монографія [За ред. О.В.Позняка]. – Умань, 2007. – 276 с.
13. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції у країнах ЄС та Росії. – Львів: Карітас Україна, 2009. - 260 с.
14. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім.. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
15. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения / В.И. Переведенцев. — М.: Наука, 1975. — 231 с.
16. Позняк О. Масштаб зовнішніх трудових міграцій населення України / Олексій Позняк // Україна: аспекти праці. - 2002, № 8. - С. 43-47.
17. Прибиткова І. М. Основи демографії: посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. — К.: АртЕк, 1995. — 256 с.
18. Прибыткова И. Трудовые мигранты в социальной иерархии украинского общества / И Прибыткова // Социология: теория, методы, маркетинг. – К., 2002. – № 4. – С. 159-160.
19. Приймак В.І. Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. / В. Приймак– Львів: Видавничий цент ЛНУ, 2002. – 383 с.
20. Про соціально-економічне становище України у 2012 р. /Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція. Навчальний посібник. / Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. - К.: Видавництво Альма-Матер, 2007. – 312 с. [2, с.127].

22. Стасюк М., Крюковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні / Стасюк М., Крюковський В. // Україна: аспекти праці, 2004. № 5 С. 40-45.
23. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / Мінпраці та соц. політ. України. Тернопільська облдержадміністрація. – Тернопіль: Лідер, 2002. – С. 41.
24. Хомич Л.В. Зовнішня трудова міграція населення України: масштаби, сучасні ознаки та географія // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2007. – С. 310-316.
25. Хомич Л.В., Писаренко С.М., Чекан І.Ф, Каверіна І.О. Міжнародна міграція з України як чинник впливу на стан людського капіталу / Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / за заг.ред Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. - С.299-309.
26. Хомич Л. Нелегальна міграція у ПМР:негативні наслідки для України і шляхи їх подолання. // Чорноморська безпека . - №4, 2010. – С. 10-15.
27. Хомич Л. Сучасні загрози та наслідки зовнішньої трудової міграції населення України (Одещина) / Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних із нею регіональних проблем: зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 24 березня 2008 р., м. Тернопіль / за загальною ред.. О.С. Власика. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008. – С.56-66
28. Хомра А.У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования / А.У. Хомра. — К.: Наук. думка, 1979. — 148 с.
29. Хомра О. Структура і напрямки міграційних потоків населення України (заключний науковий звіт по проекту) / О. Хомра. – К., МОН, 1998. – С.26.